

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۴

مصادف با: ۷ ذی القعدة ۱۴۴۶

جلسه: ۳۳

موضوع کلی: سوره بقره

موضوع جزئی: آیه ۶۰ - بخش‌های پنج‌گانه آیه - بخش چهارم: «کُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ» -

مطلب دوم - دو احتمال در مورد اَکَل - دو احتمال در مورد «رِزْقِ اللَّهِ» - نظر برگزیده -

مطلب سوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

فاصله‌ای بین آخرین جلسه بحث و این جلسه پیش آمد و البته اجتناب‌ناپذیر بود؛ لذا اشاره‌ای به بحث گذشته می‌کنم. در مورد بخش چهارم آیه ۶۰ یک مطلب را ذکر کردیم؛ بخش چهارم این بود: «کُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ». مطلب اول در مورد این آیه بیان شد.

مطلب دوم

مطلب دوم این است که چرا با اینکه سخن از استسقاء و جوشش و جریان یافتن آب برای قوم بنی‌اسرائیل بود، امر به اَکَل شده است؛ می‌فرماید: «کُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ».

دو احتمال در مورد اَکَل

در مورد امر به اَکَل، دو احتمال یا دو وجه ذکر شده که البته بعضاً قائل هم دارد.

۱. یک احتمال این است که به اعتبار اَکَل مِنْ و سلوی که قبلاً گفته شده و مسئله استسقاء و آب که اینجا بیان شده، می‌گوید «کُلُوا وَاشْرَبُوا». پس کَانَ معنای آیه این می‌شود: کُلُوا مِنْ الْمَنْ و السلوی الذی رزقکم الله بلا تعب و اشربوا من هذا الماء بلا تعب؛ شما از مَنْ و سلوی و از این ماء بخورید و بیاشامید.

۲. احتمال دوم این است که اشاره به مَنْ و سلوی ندارد؛ «کُلُوا» در واقع اشاره دارد به اینکه اگر آب در اختیار شما قرار گرفت، این آب هم برای سیراب کردن شماشست و هم برای تهیه غذا. چون هیچ غذایی بدون آب فراهم نمی‌شود؛ باغات و محصولات کشاورزی. لذا وقتی که خداوند به آنها آب عطا کرد، کأنه اعطاهم المأكول و المشروب؛ هم مأكول به آنها داد و هم مشروب. چون نان و گندم و حتی اگر از دام هم می‌خواستند استفاده کنند، جز به کمک آب میسر نبود؛ پس اینکه می‌فرماید «کُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ»، اصلاً کاری به مَنْ و سلوی ندارد، بلکه به اعتبار همین آبی است که در اختیار آنها قرار گرفت و این آب منشأ غذای آن قوم بود، لذا فرمود از این آبی که انفجرت هم شرب داشته باشید و بنوشید و هم از غذاهایی که به واسطه این آب بعداً پدید می‌آیند، بخورید. این دو احتمالی است که در مورد «اَکَل» در اینجا وجود دارد.

دو احتمال در مورد رِزْقِ اللَّهِ

همانطور که قبلاً هم گفته شد، بر همین اساس که ما «کُلُوا» را چگونه معنا کنیم، در مورد «رِزْقِ اللَّهِ» هم دو احتمال وجود دارد:

۱. یک احتمال این است که منظور از «رِزْقِ اللَّهِ» همان ماء باشد؛ «کُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ»، یعنی از این آب که رِزْقِ

خداوند است، بنوشید و از غذاهایی که از این آب فراهم می‌شود بخورید. پس آب در واقع اساس رزق خداست و همه نعمت‌ها (حداقل در این ماجرا) به آب برمی‌گردد. لذا اگر این احتمال را در مورد «رزق الله» در نظر بگیریم، در واقع اشاره دارد به محصولات بدست آمده از زمین‌های کشاورزی و باغات که به وسیله آب بدست می‌آید؛ یعنی الان بالفعل این محصولات وجود ندارد بلکه بعداً با این آبیاری‌ها فراهم می‌شود و شما می‌توانید از آنها استفاده کنید.

۲. احتمال دیگر اینکه «رزق الله» هم ماء را و هم منّ و سلوی را شامل می‌شود. احتمالی که ما در مورد «کلوا و اشربوا» عرض کردیم، این دو احتمال در مورد «رزق الله» هم مطرح می‌شود؛ چون کاملاً وابسته به این است که ما «کلوا و اشربوا» را چگونه معنا کنیم. اینجا هم طبق این احتمال، «رزق الله» هم به منّ و سلوی اشاره دارد و هم به ماء.

نظر برگزیده

از این دو احتمال، شاید آنچه که با ظاهر آیه سازگارتر است، احتمال اول باشد. چون «کلوا» در واقع ظهور در فعلیت دارد؛ شرب هم همینطور. اکل و شرب، هر دو ظهور در فعلیت دارند. «اشربوا» معلوم است که اشاره به ماء دارد و ماء هم وجود داشت؛ «فانفجرت منه اثنتا عشرة عینا» ظهور در فعلیت دارد. «کلوا» هم ظهور در فعلیت دارد؛ یعنی نعمت‌هایی که موجود است و خداوند متعال یا حضرت موسی بنابر دو احتمالی که در اینجا وجود دارد، امر به بهره‌برداری از آنها کرده‌اند. ولی در هر صورت این اشاره به نعمت‌هایی می‌کند که فعلی است؛ اینکه ما بگوییم «کلوا» مربوط به محصولاتی است که از طریق زمین‌های کشاورزی و باغات به وسیله آبیاری زمین بدست می‌آید، این با ظاهر آیه سازگار نیست.

مطلب سوم

مطلب سوم این است که اگر این امر از ناحیه خداوند است، چرا نفرموده «کلوا و اشربوا من رزقنا»، بلکه فرموده «کلوا و اشربوا من رزق الله»؟ قاعده این است که وقتی خداوند امر می‌کند، بفرماید «کلوا و اشربوا من رزقنا». شاید این باعث شده که بعضی بگویند «کلوا و اشربوا» امر خداوند نیست بلکه گفتار حضرت موسی است. البته اگر گفتار حضرت موسی هم باشد، او در واقع واسطه در ابلاغ امر خداوند است؛ اما به هر حال قاعده این است که اگر امر مستقیماً از ناحیه خدا باشد، بگوید «من رزقنا». با توجه به اینکه در آیه فرموده «فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ»، گویا ادامه آیه اینطور است: «فَقُلْنَا كُلُوا و اشربوا من رزقنا».

لکن این التفات از متکلم به غایب در خصوص «رزق الله» است. یعنی اینجا می‌توانیم احتمال سومی ذکر کنیم؛ آن دو احتمال یکی این بود که امر خدا باشد؛ اگر امر خدا باشد، باید بگوید «من رزقنا». یک احتمال هم اینکه امر موسی باشد، که در این صورت لازم نیست معنا و تفسیر خاصی از آن شود. احتمال سوم اینکه این امر خداوند است، لکن التفات از متکلم به غایب پیدا کرده و فرموده «کلوا و اشربوا من رزق الله». این می‌تواند به اعتبار همان نکته‌ای باشد که قبلاً گفتیم؛ قبلاً هم اشاره داشتیم که از خطاب «لکم» به «قومه» تغییر لحن داد و التفات حاصل شد. اینجا هم در واقع ضمن اینکه از قوم بنی‌اسرائیل حکایت می‌کند، می‌خواهد به یهودیان عصر پیامبر(ص) این مسئله را یادآور شود که آنچه که شما می‌خورید و می‌آشامید، از رزق خداوند است و این تأکید و یادآوری بر این مسئله است؛ لذا همان نکته‌ای که ما قبلاً در التفات از متکلم به غایب گفتیم، اینجا هم جریان دارد.

به هر حال ظاهراً این قول خداوند است، منتها در مورد «رزق الله» مبدل شده به غایب، به جای اینکه بفرماید «رزقنا» فرموده «رزق الله»، نکته‌اش همین است که عرض کردیم.

سؤال:

استاد: این درست است، ولی در یک مجموعه و سیاقی که با ضمیر متکلم سخن گفته، اگر مبدل به غایب شود؛ بحث در این است. بحث در این نیست که در مواضع مختلف خداوند برخی امور را به خودش نسبت داده و جای دیگر اسم «الله» آورده است. اما اینکه در یک کلام و در سیاق واحد، کلام از متکلم به غایب التفات پیدا کند، این جای سؤال دارد؛ و الا آنچه که شما فرمودید مسئله‌اش کاملاً روشن است.

سؤال:

استاد: التفات از متکلم به غایب یا از غایب به متکلم؛ ... در آیات قبل، نه در همین آیه. نظیر این را در همین چند آیه اخیر که در مورد بنی اسرائیل و گفتگوی آنها با حضرت موسی بود، ما این را اشاره کردیم؛ نه اینکه در همین آیه مطرح شده باشد.

سؤال:

استاد: چرا توسعه بیشتری پیدا می‌کند؟ از این جهت که فرق نمی‌کند؛ بگوید «كلوا و اشربوا من رزقنا» یا بگوید «كلوا و اشربوا من رزق الله»؛ توسعه‌اش به چه جهت است؟ ... رزقنا یا رزق الله ... این بحث انتساب به خداوند است که بگوید ما یا بگوید الله؛ اما اینکه در هر دو صورت نسبت به آنهایی که از این نعمت متمتع می‌شوند، فرق نمی‌کند؛ آن عمومیتش شمول نسبت به همگان هست؛ چه بگوید رزقنا و چه بگوید رزق الله. این تأثیری در این ماجرا ندارد.

بحث جلسه آینده

بخش دیگر که بخش پنجم است، این است: «وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ»؛ ان شاء الله در جلسه آینده این بخش را توضیح خواهیم داد.

«والحمد لله رب العالمين»